

Мащак С. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Борух В.

*бакалавр психології
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ З РІВНЕМ САМООЦІНКИ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЄЮ ОСОБИСТОСТІ

THE RELATIONSHIP OF GENDER STEREOTYPES WITH THE LEVEL OF SELF-ESTEEM AND SELF-REALIZATION OF THE PERSONALITY

У статті подано результати теоретичного, емпіричного вивчення особливостей взаємозв'язку гендерних стереотипів з рівнем самооцінки та самореалізації особистості. Зазначено, що професійна діяльність є важливою для життя особистості, а успішна самореалізація працівника є визначальним аспектом особистісного розвитку. Проте, дослідження демонструють, що жінки частіше стикаються з труднощами самореалізації у професійній діяльності. Існують соціальні стереотипи про те, що жінки не можуть успішно поєднувати кар'єрні досягнення з щасливим сімейним життям. А психологічні особливості чоловіків сприяють успішній професійній діяльності. Розглянуто традиційні та сучасні підходи до трактування понять гендерні стереотипи, самооцінка, самореалізація. Констатовано, що гендер – це соціокультурна стать, що позначає психосоціальні аспекти статі, відмінні від біологічних. Гендерні стереотипи формуються процесі соціалізації, коли особистість ідентифікує себе за статевими ролями, копіює відповідну поведінку, отримує підтримку, відтворює структуру досвіду щодо статевої ролі. Саме тоді і обирає соціальні очікування та стандарти щодо статевої поведінки. Самооцінка відображає загальне задоволення або незадоволеність особистості щодо себе: самоставлення, самоповага, загальна самооцінка, самопочуття, любов до себе, самоприйняття, самоставлення, установка на себе, декларована, публічна самооцінка. Самооцінка працівника може бути позитивною або негативною, впливати на самопочуття, мотивацію та поведінку. Вона є важливою складовою самосвідомості та розвитку особистості та працівника. А самореалізація особистості отримує своє трактування в контексті явища самоактуалізації.

Проведене нами дослідження дає підстави стверджувати, що існує тісний взаємозв'язок гендерних стереотипів з рівнем самооцінки та самореалізації особистості. В емпіричному дослідженні прийняли участь співробітники ТзОВ «ВЕГЛО-СТАЛ» (72 респоденти). З них – 30 чоловік та 42 жінки (середній вік вибірки жінок склав 26,3 роки, серед чоловіків – 28,1 рік). У ході експериментального дослідження ми застосовували теоретичні та емпіричні методи, а зокрема, опитувальник «Маскулінність-фемінність» С. Бем, методики діагностики самооцінки, самоставлення, методика «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАЛ»; статистичні – коефіцієнт рангової кореляції Пірсона. Дослідження самоактуалізації серед чоловіків і жінок на підприємстві показало, що в цілому обидві групи не виявили високого рівня прагнення до самоактуалізації. Однак за окремими параметрами чоловіки були більш креативними, з вираженою потребою в пізнанні та трохи більш автономними, в той час як жінки виявилися більш спонтанними і з позитивнішим ставленням до себе, своїх характеристик, здібностей. Обидві групи демонструють відмінності відмінності та спільні риси прояву «гендеру», власної гендерної ідентифікації, уявлення про гендерні стереотипи.

Ключові слова: гендерний стереотип, самооцінка, самореалізація, особистість, професійна діяльність.

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the peculiarities of the relationship between gender stereotypes and the level of self-esteem and self-realization of an individual. Professional activity occupies one of the important places in the life of every person, and the successful self-realization of an employee is an important element of personal development. However, research shows that women more often face difficulties in self-realization in professional activities. And the psychological characteristics of men contribute to successful professional activity. Traditional and modern approaches to the interpretation of the concepts of gender stereotypes, self-esteem, self-realization were considered. It was established that gender is a socio-cultural gender, which denotes psychosocial aspects of gender, different from biological ones. Gender stereotypes are formed in the process of socialization, when a person identifies himself according to gender roles, copies appropriate behavior, receives support, reproduces the structure of experience regarding gender roles. It is then that he chooses social expectations and standards for sexual behavior. Self-esteem reflects a person's general satisfaction or dissatisfaction with himself: self-esteem, self-esteem, general self-esteem, self-esteem, self-love, self-acceptance, self-attitude, self-esteem, declared, public self-esteem. Employee self-esteem can be positive or negative, affect well-being, motivation and behavior. It is an important component of self-awareness and development of the individual and the employee. And the self-realization of the individual receives its interpretation in the context of the phenomenon of self-actualization.

Our research provides grounds for asserting that there is a close relationship between gender stereotypes and the level of self-esteem and self-realization of an individual. Employees of VEGLO-STEEL LLP (72 respondents) took part in the empirical study. Of them – 30 men and 42 women (the average age of the sample of women was 26.3 years, among

men – 28.1 years). During the experimental study, we used theoretical and empirical methods, and in particular, the questionnaire "Masculinity-Femininity" S. Bem, diagnostic methods of self-esteem, self-attitude, "Diagnostics of self-actualization of the individual – SAMOAL" method; statistical – Pearson's rank correlation coefficient. The study of self-actualization among men and women at the enterprise showed that, in general, both groups did not show a high level of desire for self-actualization. However, according to some parameters, men were more creative, with a pronounced need for knowledge and a little more autonomous, while women were more spontaneous and with a more positive attitude towards themselves, their characteristics, abilities. Both groups demonstrate differences, differences and common features of the manifestation of "gender", their own gender identification, ideas about gender stereotypes.

Key words: gender stereotype, self-esteem, self-realization, personality, professional activity.

Вступ. Швидкий темп змін, що спостерігається на світовому ринку праці підвищив інтерес до проблем самореалізації та самоактуалізації особистості в сфері професійної діяльності. Умови трудової діяльності в умовах військових дій, тривоги, вибухів виявили певні несприятливі тенденції на ринку праці. Вимушена міграція українців, сирийців, застала їх змінити стиль життя і професію. З огляду на наявну тенденцію, психологічна наука отримала нові завдання – допомогти кожній особі реалізувати запевнену мету життя, розкрити потенціал і пройти через виклики особистісного та професійного зростання.

Наявні соціально-психологічні дослідження свідчать, що професійна самореалізація особистості, досить часто залежить від соціальних стереотипів. Вони не тільки спрощують і узагальнюють соціальні об'єкти, події, різні сфери життя, але завжди формуються у конкретному соціокультурному контексті. Тема також є актуальною в контексті досліджень, що вивчають маскуліність або фемініність, особливості гендерної ролі чоловіка. В останні роки у світовій соціальній психології зросло зацікавлення дослідників у цих питаннях. Проте, попри наявність значної низки психолого-педагогічних, соціологічних досліджень є потреба вивчити проблему ґрунтовно та виявити особливості взаємозв'язку гендерних стереотипів з рівнем самооцінки та самореалізації особистості працівника. Важливість цієї теми полягає у необхідності вивчення та удосконалення процесу професійної самореалізації як для чоловіків, так і для жінок, для сприяння суспільному прогресу та особистісного самоздійснення.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити взаємозв'язок гендерних стереотипів з рівнем самооцінки та самореалізацією особистості.

Виклад основного матеріалу. Термін «гендер» у поведінкових та соціальних науках допомагає розрізнити поняття «стать» (з англійської мови, «гендер» вказує на граматичний рід). У соціології «гендер» розглядається як соціально-сконструйоване уявлення, пов'язане з категоризацією осіб за їхньою статтю [3; 4; 6]. Феміністична література перейняла такий поділ понять, щоб підкреслити, що анатомія не є долею, оскільки стать визначається біологічно, а гендер формується культурою. Терміни «чоловічий» і «жіночий» використовуються для розмежування за біологічними ознаками, тоді як «маскулінний» і «фемінний» відображають гендерні характеристики. Традиційно гендер визначається як соціокультурна стать, що деференціє психосоціальні аспекти статі, відмінні від біологічних.

Д. Камероном вважає, що гендер є важливою складовою в структурі особистості індивіда та у житті конкретної спільноти. Тому, потребує дослідження в різних його проявах, а також у нерозривному зв'язку з іншими аспектами соціального досвіду. Вивчення мови і гендеру може бути як конкретним (аналіз конкретних чоловіків і жінок у певних контекстах), так і комплексним (врахування взаємодії гендерних параметрів з іншими типами ідентичності і соціальних відносин) [5; 6]. «Гендер» є специфічним утворенням, що виникає в результаті перформативних дій індивідів і поза ними не має фіксованого статусу; іншими словами, гендер представляє те, що індивід виконує або відтворює, а не просто те, що він або вона є [4; 5].

Гендерні стереотипи формуються під час соціалізації, коли особистість ідентифікує себе за статевими ролями, копіює відповідну поведінку та отримує підтримку, відтворює структура досвіду щодо статевих ролей, і вбирає соціальні очікування та стандарти щодо статевої поведінки. Ш. Берн розглядає гендерні стереотипи як «ментальні моделі», які сприяють швидкому та легкому сприйняттю інформації, впливаючи на спосіб сприйняття та запам'ятовування. Гендерні стереотипи – це психологічні шаблони, які впливають на те, як ми сприймаємо, запам'ятовуємо і тлумачимо інформацію відповідно до уявлень про гендер [4; 5]. Вони відображають соціально сконструйовані уявлення про те, які поведінкові риси вважаються «чоловічими» або «жіночими», як ці ролі і статуси розподіляються між чоловіками та жінками в суспільстві, і як вони відповідають на психологічні потреби людини у відповідності до соціально прийнятого способу поведінки і почуття цілісності. Оцінка власної особистості впливає на спосіб, яким людина веде себе, виконує дії та взаємодіє з іншими. Це визначає емоційне ставлення людини до самої себе і впливає на те, як вона поводить себе та реалізується.

У сучасній психології самооцінка, її структура, функції, способи формування та взаємозв'язок з іншими аспектами особистості привертають постійну увагу дослідників. Термін «самооцінка», введений У. Джеймсом, спочатку асоціювався з первинними емоціями – радість, гнів. У більш широкому контексті, самооцінка відображає загальне задоволення або незадоволеність особистістю щодо себе. У англійській мові існує розмаїття термінів, які виражають концепцію «самооцінки»: самоставлення, самоповага, загальна самооцінка, самопочуття, любов до себе, самоприйняття, самоставлення, установка на себе, декларована, публічна самооцінка [2, с. 15]. У сучасній психологічній теорії термін «самореалі-

зація» отримує своє трактування в контексті явища самоактуалізації. І досить часто ці феномени розглядають як ідентичні. Сам термін «самоактуалізація» вперше з'явився у дослідженнях нейрофізіолога К. Гольдштейна на початку двадцятого століття. Він розглядав самоактуалізацію як процес перетворення здібностей особистості після травми, стверджуючи, що організм людини прямує до актуалізації своїх потенціалів. Лише гуманістичний напрям надав нового трактування «само актуалізації». Незважаючи на методологічні обмеження, гуманісти та їх дослідження цієї проблеми мали значний вплив на вітчизняних та зарубіжних науковців [3]. А. Маслоу, дотримувався підходу, що прагнення до досягнення вищих цілей свідчить про психологічне здоров'я і вважав, що задоволення вищих потреб приносить значний емоційний комфорт. Саме тому, метамотивація служить показником особистісного прогресу [3]. К. Роджерс вважав, що самореалізація сприяє розвитку особистості в складності, самостійності, зрілості та компетентності. Український дослідник, стверджує, що самореалізація, мотивація, є вродженими якостями особистості і водночас її загальною характеристикою. Науковець вважає, що не всі люди можуть розкрити і розвинути всі свої внутрішні потенціали і якості, залишаючись навіть неосвіченими щодо власного потенціалу [14, с. 10].

Аналізуючи досліджувані нами феномени, можемо зробити узагальнення. Гендерні стереотипи – це уявлення, переконання, очікування, що стосуються ролей, характеристик та поведінки осіб на основі їх статевої приналежності, що формуються на культурних традиціях, релігійних переконаннях, соціальних нормах та часто диктують, що є «жіночим» і «чоловічим» в різних аспектах життя. Самооцінка як особистісне утворення є однією з важливих характеристик особистості і відіграє ключову роль у регулюванні поведінки та діяльності людини. Як внутрішнє відображення себе, виникає на основі власного досвіду, порівняння з іншими та внутрішніх стандартів. Самооцінка може бути позитивною або негативною, вона впливає на самопочуття, мотивацію та поведінку людини [19, с. 11]. Вона є важливою складовою самосвідомості та розвитку особистості. Самореалізація особистості – це процес, у якому людина максимально реалізує свій потенціал, можливості та досягає особистісного розвитку.

В емпіричному дослідженні прийняли участь співробітники ТзОВ «ВЕГЛО-СТАЛ» (72 респоденти). З них – 30 чоловік та 42 жінки (середній вік вибірки жінок склав 26,3 роки, серед чоловіків – 28,1 рік.) У дослідження ми застосовували теоретичні та емпіричні методи, а зокрема, опитувальник «Маскуліність-фемінність» С. Бем, методики діагностики самооцінки, самоставлення, методика «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАЛ»; статистичні – коефіцієнт рангової кореляції Пірсона. Дослідження перебрало декілька етапів. Один з них – виявлення особливостей прояву гендерних стереотипів у працівників компанії. Отримані результати були узагальнені та систематизовані нами (табл. 1). та порівняльна гістограми (рис. 1).

Результати дослідження за опитувальником С. Бем

Тип гендеру	Жінки n=42	Чоловіки n=30
Виразена фемінність	23	12
Виразена маскуліність	16	16
Маскуліність	0	0
Фемінність	0	0
Андрогінність	3	2

Констатуємо, що, вибірка у чоловіків та жінок має певні відмінності та спільні риси прояву «гендеру», власної гендерної ідентифікації, уявлення про гендерні стереотипи. У двох групах спостерігається крайня форма вираженості «маскуліності» та «фемінності». Зокрема, у жіночій вибірці є домінування вираженої фемінності (55% опитаних жінок), котра включає риси: чутливість, емоційна вразливість, турботливість, емпатія, теплота, співчуття, та уважність до деталей. Працівники можуть також проявляти інші аспекти жіночності: гнучкість, толерантність та здатність до співпраці. У вибірці чоловіків при домінуванні вираженої маскуліності (53%) наявна значна частка опитаних, які мають яскраво виражені «фемінні» характеристики (41% опитаних чоловіків). Аналогічна ситуація спостерігається у групі жінок, в якій 38% опитаних більше показують чоловічі «маскуліні» характеристики. У групах не виявлено жодного респондента з помірно вираженими характеристиками фемінності та маскуліності. При цьому, спостерігається не значна частка опитаних (7% жінок та 6% чоловіків яким притаманні андрогінні характеристики). Вони поєднують в собі як жіночні, так і чоловічі риси. Узагальнені та систематизовані дані ми навели на гістограмах (рис. 1, 2). У жінок-працівниць самооцінка проявляється на дуже високому рівні. Більше половини опитаних жінок дуже високо оцінюють власне здоров'я (54%), характер (52%), розум (54%), здібності (71%), авторитет (59%), красу (64%) та впевненість (52%). Рівень самооцінки жіночої вибірки можна визначити як дуже високий. Серед жінок спостерігається не значна кількість опитаних, які оцінюють визначені параметри на середньому та низькому рівнях. Серед чоловічої вибірки схожі результати, але серед чоловіків частіше зустрічають респонденти, які дуже високо оцінюють власне здоров'я (53%), характер (60%), розум (63%), здібності (63%), авторитет (63%), красу (50%) та впевненість (50%).

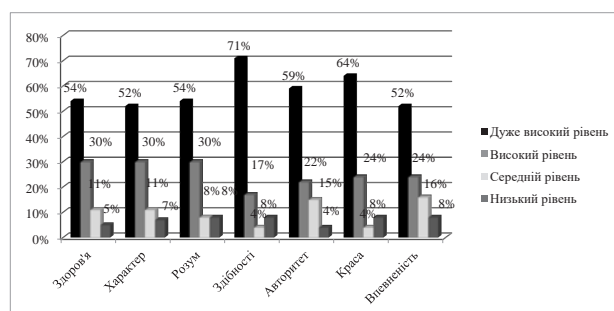

Рис. 1. Прояв самооцінки опитаних жінок

Якщо жінки, порівняно з чоловіками частіше вважають себе більш красивими та здібними, то чоловіки, порівняно з жінками, частіше вважають себе розумними, авторитетними та з кращим характером. Опитані працівники (чоловіки та жінки), мають свої відмінності та спільні риси у прояві гендерних стереотипів. Це відображається у їх уявленнях про власний гендер. Особливо цікаво, що обидві групи демонструють крайні форми маскулинності та фемінності. У випадку чоловіків у вибірці, де переважає виражена маскуліність, помітна значна частка опитаних, які також проявляють яскраво виражені фемінні риси. І навпаки, у жінок, спостерігається значна представленість респондентів з яскраво вираженими маскулініними рисами.

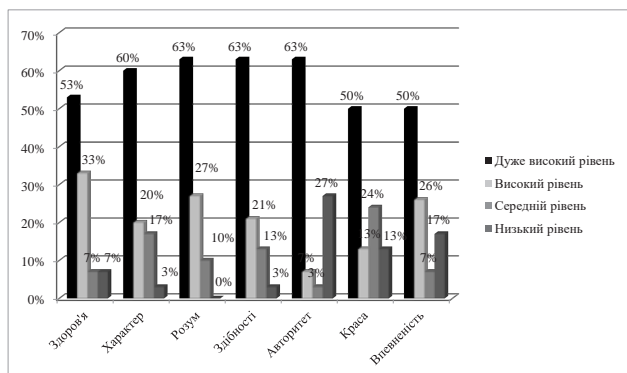

Рис. 2. Прояв самооцінки опитаних чоловіків

Серед працівників-жінок більшість виявляє високий рівень самооцінки. Понад половина опитаних жінок високо оцінюють своє здоров'я, характер, інтелект, здібності, авторитет, зовнішню привабливість та впевненість у собі. Загалом, можна сказати, що загальний рівень самооцінки серед жіночої вибірки є дуже високим. У чоловіків також часто зустрічаються респонденти, які дуже високо оцінюють своє здоров'я, характер, інтелект, здібності, авторитет, зовнішню привабливість та впевненість у собі. Результати діагностики самовідношення між жінками та чоловіками виявили схожу картину, однак виявилися відмінності в показниках аутосимпатії та самоінтересу. Виявлено, що жінки, у порівнянні з чоловіками, виявляли частіше більш позитивне та зацікавлене ставлення до себе.

Дослідження самоактуалізації серед чоловіків і жінок демонструє, що досліджувані не виявили високого рівня прагнення до самоактуалізації. Однак за окремими параметрами чоловіки були більш креативними, з вираженою потребою в пізнанні та трохи

більш автономними, в той час як жінки виявилися більш спонтанними і з позитивнішим ставленням до себе, своїх характеристик, здібностей. У чоловіків гендерні стереотипи мають зворотній зв'язок з певними параметрами самооцінки (уявлення про власний гендер корелюють з такими аспектами самооцінки, як здібності (коефіцієнт кореляції $r=-0,420$), авторитет ($r=-0,489$) та впевненість ($r=-0,636$)). У жінок були отримані відмінні результати, виявлено відсутність будь-яких зв'язків між гендерними стереотипами та самооцінками. У працівниць-жінок, уявлення про власну гендерну ідентичність не має впливу на те, як вони оцінюють свою красу, здоров'я, впевненість, авторитетність. У працівників-чоловіків спостерігається тенденція до зворотного впливу гендерних стереотипів як на загальне сприйняття себе, так і на окремі його аспекти. Зокрема, виявлено, що у чоловіків глобальне самовідношення корелює зворотньо з гендерними стереотипами ($r=-0,581$), самоповагою ($r=-0,600$), аутосимпатією ($r=-0,547$) та самоінтересом ($r=-0,399$). У працівників жінок не виявлено значущих зв'язків між гендерними стереотипами та самовідношенням. Це свідчить про те, що у жінок-працівників даного підприємства гендерні стереотипи не впливають на їхнє загальне сприйняття себе, самоповагу, позитивне ставлення до себе, очікуване ставлення від інших людей та самоінтерес. У чоловіків не встановлено істотних кореляційних зв'язків між гендерними стереотипами та прагненням до самореалізації. Проте, є взаємозв'язок між гендерними стереотипами та орієнтацією в часі (має від'ємний характер – коефіцієнт кореляції $r=-0,513$). У жіночій групі було виявлено статистично значущий прямиий зв'язок з орієнтацією в часі ($r=0,325$).

Висновки. Отже, самореалізована та самодостатня особистість не тільки проявляє «внутрішню автентичність», але й розвивається у всіх сферах життя, максимально реалізуючи особистісний та професійний потенціал. Вона відчуває стан внутрішньої та зовнішньої гармонії, що загалом забезпечує їй формування адекватного сприймання себе, системи цінностей, переконань та інтересів, відчуття глибокого задоволення від обраної професійної діяльності, баланс внутрішніх потягів та зовнішніх обставин. У максимально завищені домагання та самооцінка надають перспективи у пошуку внутрішнього потенціалу та перспектив розвитку.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні взаємозв'язку професійного та життєвого самоздійснення осіб різної статевої ідентифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Бегеза Л. Е. Соціально-психологічні концепти самооцінки особистості. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*. 2022. С. 170–174.
- Бахвалова А. Структура самооцінки та професійної самооцінки у зарубіжних теоріях. *Perspectives of science and education*. 2019. С. 465–470.
- Большакова А. М. Особистісна реалізованість людини в онтогенезі: автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07; Класич. приват. унт. Запоріжжя, 2011. 36 с.
- Бондаревич С., Суслік Л. Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2022 № 3 (52). С. 27–35.
- Братаніч Б. В., Ільченко І. Г. Самоактуалізація особистості та освіта. *Філософські проблеми освіти*. 2011. № 2. С. 13. 20.
- Ворона М. В. Гендерні стереотипи: сутність, функції, наслідки. *Статистика України*. 2010. № 4. С. 71–74.

7. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія. В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді та ін.; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2013. 448 с.
8. Дубиніна М. І. Гендерні особливості професійної самореалізації жінок. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 24–27.
9. Дядюкіна Є. В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1. С. 33–48.
10. Зінченко С. В. Вплив самооцінки на успішність в житті. *Learning the latest theories and methods*. 2023. № 9. С. 379–381.
11. Калашник О. В. Самооцінка та самоцінність. рушійна сила особистості в умовах сучасних реалій. Редакційна колегія: Головний редактор. 2022. С. 107–113.
12. Козерук Ю. В. Самооцінка як фактор становлення особистості студента. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2015. Вип. 124. С. 163–165.
13. Коханова, О., Бурячок, Є. Гендерні стереотипи: сутність, види та вплив на самореалізацію жінок різного віку. *Педагогічна освіта: Теорія і практика*. Психологія. Педагогіка. 2023. № 39 (1). С. 87–93.
14. Максименко С. Д. Психологія особистості: підручн. для студ. вищ. навч. закл. К. : ТОВ «КММ», 2007. 296 с.
15. Мосійчук В. В. Особливості самовизначення особистості в процесі професійного становлення. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі : монографія за ред. С.Д. Максименка. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2013. С. 379–399.
16. Сидорчук М. С. Теоретичні основи дослідження проблеми самоактуалізації особистості. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2015. Вип. 25. С. 173–185.
17. Ткалич М. Г. Гендерна психологія: навчальний посібник. К. : Академвидав. 2016. 256 с.
18. Харченко В. Є. Теоретичний аналіз підходів щодо визначення поняття «самореалізація особистості» у психологічній літературі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 30. С. 123–127.
19. Чорна А. С. Взаємозв'язок структури мотивації та розвитку структури самооцінки. *Проблеми сучасної психології*. 2021. С. 11–13.